

УДК 321.7:316.72(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v056.2025.26>

А. В. Шевчук

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0353-8561>

аспірант

*Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*

## МОДЕЛЮВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ТРАНСФОРМАЦІЇ

**Постановка проблеми.** У консолідованій версії «Договору про Європейський Союз та договору про функціонування Європейського Союзу» (стаття 2) визначено:

Союз заснований на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для держав-членів у суспільстві, в якому панують плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність та рівність між жінками та чоловіками» [34].

Важливість цінностей, у центрі яких є людина, успадкованих як духовна та моральна спадщина, як фундамент, на основі якого народи Європи налаштовані будувати мирне спільне майбутнє, підтверджена й у «Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу». Йдеться про гідність (людську гідність, право на життя і недоторканість особи), свободу як безпеку, повагу до приватного та сімейного життя, захист персональних даних, свободу думки, совісті та релігії, місцевості і наук, слова, інформації, зібрань, об'єднань. Також важливими є цінності права на освіту, ведення бізнесу, вибору професії та право на працю, притулок, захист у разі вислання або екстрадиції. Йдеться й про рівність перед законом та недискримінацію. Окремо наголошено про повагу до культурного, мовного, релігійного різноманіття; рівність між жінками та чоловіками; права дитини та людей похилого віку; інтеграцію людей з інвалідністю. В умовах глобалізації особливого ваги набуває цінність солідарності, охорони здоров'я, екологічної безпеки, доступу до послуг загального економічного інтересу, юридичні аспекти співіснування у європросторі [33].

Європейська інтеграція України у цьому контексті постає не лише як процес політичного та економічного зближення, а передусім як глибока ціннісна трансформація, що ґрунтується на засвоєнні спільних європейських принципів [10; 35]. Як слушно зауважує Г. Калінічева, ці цінності становлять підґрунтя ліберально-де-

мократичних інституцій Євросоюзу та є значущими й для українського суспільства, оскільки вони багато в чому вплинули на згуртованість українців у перші місяці повномасштабного вторгнення й продовжують залишатися консолідуючим фактором українського суспільства [8, с. 84–85]. Отже, європейська система цінностей розглядається як чинник соціальної єдності, політичної стійкості та громадянської зрілості.

У сучасних умовах триваючої війни та глобальних викликів проблема формування громадянської свідомості, заснованої на європейських демократичних цінностях, набуває ключового значення для соціальної стабільності, національної єдності та стратегічного розвитку України. Європейський вибір держави виступає не лише політичним курсом, а й ціннісною платформою суспільної трансформації, що визначає нові орієнтири в культурі, освіті, управлінні, медіа та повсякденній комунікації. Під впливом війни, кризових процесів і зрушень у суспільній свідомості формується нова соціокультурна парадигма, в якій відбувається переосмислення категорій свободи, гідності, відповідальності та справедливості. Це зумовлює потребу у науковому осмисленні процесів трансформації ціннісних установок, дослідженні динаміки суспільних орієнтацій і виявленні механізмів консолідації українського суспільства на основі європейських принципів демократії та прав людини.

Проблема має не лише теоретичне, а й практичне значення. Оскільки від рівня сформованості громадянської свідомості залежить ефективність державних реформ, здатність суспільства до стійкості в умовах воєнних і післявоєнних загроз, а також перспективи повноцінної інтеграції України до європейського політичного, правового та культурного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення формування та моделювання громадянської свідомості в сучасній Україні тісно пов'язана з процесами ціннісної трансформації, що відбуваються під впливом євроінтеграційного курсу, суспільно-політичних викликів і війни України за Незалежність. Тому огляд

наукових джерел дає змогу простежити еволюцію підходів до аналізу цих процесів у соціологічному, культурно-ціннісному, політологічному, історичному, філософському вимірах.

У контексті проблематики теми нашої статті особливо важливим є багаторічні моніторинги та дослідження соціальних змін українського суспільства, які під керівництвом Є. Головахи проводять фахівці Інституту соціології НАН України. Зокрема, ті його аспекти, які стосуються ціннісних основ українського соціуму та впливу на них різноманітних внутрішніх і зовнішніх факторів, особливо в умовах триваючої війни України за Незалежність [27]. Цінний фактологічний та аналітичний матеріал містять й соціологічні дослідження Центру Разумкова [18]. Результати загальнонаціонального кількісного дослідження, проведеного Центром SOCIS у березні 2023 р., щодо ціннісних орієнтацій українців є важливими для розуміння динаміки життєвих цінностей [29]. Також необхідно звернути увагу на монографію «Суспільно-політична солідарність в Україні в умовах війни», у якій автори всебічно зупинилися на аналізі феномену солідарності, зокрема його суспільно-політичному форматі, насамперед, під впливом війни. Феномен солідарності розглянуто з точки зору впливу історичної пам'яті, діяльності державних інституцій, громадянського суспільства та національної еліти [24].

Стаття М. Рябчука присвячена аналізу ціннісного виміру української національної ідентичності в контексті уявної належності її носіїв до «Європи» як системи норм, ідеалів та соціально прийнятних моделей поведінки, що сприймаються як універсальні та бажані для спільного блага. Автор підкреслює, що зрушення, яке відбулося в українському суспільстві останніми роками у напрямі більш виразної проєвропейської орієнтації, має переважно нормативний характер, тоді як його відображення у повсякденних соціальних практиках і поведінкових моделях залишається обмеженим [22]. С. Сторожук, І. Гоян та О. Федик наголошують, що євроінтеграційні процеси в Україні мають яскраво виражений політико-правовий характер. Тоді як для повноцінного, а не декларативного, процесу євроінтеграції необхідно, насамперед, світоглядно-ментальна трансформація українського суспільства [23].

В. Мельничук вивчала вплив суспільно-історичних умов на формування ціннісних орієнтирів українців та специфіку ціннісних трансформацій в Україні під впливом євроінтеграційних тенденцій [10]. Я. Желобиський зосередився на політичних аспектах розвитку ліберальних цінностей країн Західної Європи з екстраполяцією

на досвід України [6]. Питання медіавпливу в умовах війни на ціннісні трансформації українського суспільства досліджував Р. Шулик. Науковець наголосив, що війна стала каталізатором до аксіологічних змін, посиливши значення таких цінностей як свобода, гідність, справедливість та безпека [31]. Вплив суспільно-політичних струсів на геокультурні трансформації українців після 1991 р. досліджували А. Міщенко та А. Пугач, А., акцентувавши увагу на впливі Помаранчевої Революції, Революції Гідності та початку повномасштабного вторгнення росії в Україну [11].

Таким чином, навіть побіжний огляд наукових напрацювань та досліджень дозволяє вести мову про поступове утвердження в Україні нової моделі громадянської свідомості, заснованої на європейських цінностях, громадянській солідарності та відповідальності, що постають фундаментом суспільної трансформації в умовах війни України за Незалежність та повноцінної інтеграції до європейського простору.

**Мета статті** полягає в аналізі трансформації українських ціннісних орієнтирів у контексті євроінтеграційних прагнень України. Зокрема, увагу зосереджено на історичних аспектах формування цілісного розуміння європейських цінностей як у загальноєвропейському, так і українському контекстах. Також розглянуто чинники ціннісних трансформацій українського суспільства, особливо під впливом війни за Незалежність.

**Виклад основного матеріалу.** На європейських теренах, як може видаватися на перший погляд, ціннісний підхід до розуміння співжиття, розвитку й планування майбутнього, набув актуальності після Другої світової війни. Але насправді їхні корені варто шукати значно глибше в історії. Ще у часи Античності давні греки сформували та залишили у спадок нащадкам систему правління, яку ми знаємо як демократія. Зокрема, що стосується системи вибору керівництва країни. Римська цивілізація залишила нам, окрім доріг, акведуків, структури армії та інших культурних артефактів, а й верховенство права, закон. Пізніше до цього християнство додало рівність перед Богом. Формування громадянської свідомості сягає часів ренесансу з його ідеями індивідуалізму та уваги до людської особистості. Реформація наголосила на рівності людей перед Богом і Законом.

Наступним важливим етапом у становленні ліберально-демократичної традиції стали праці англійського філософа Джона Локка. Саме він послідовно обґрунтував принципи природних і невідчужуваних прав людини на життя, свободу, рівність і приватну власність, які

не можуть бути обмежені владою монарха чи держави:

«Природний стан є станом свободи, в якому кожен сам розпоряджається собою і своїми вчинками як йому завгодно. Він зв'язаний тільки законом природи і незалежний від чиеїсь волі. Природний стан – стан повної рівності. Проте стан повної свободи не є станом свавілля (...). Природний стан підлеглий природному закону (...). Цим законом є розум. Він учить кожного, хто хоче бути рівним і незалежним, не зазіхати ні на життя, ні на здоров'я, ні на свободу, ні на власність ближнього. Єдиним способом відчуження природженої свободи стає добровільна згода людей з'єднатись у політичне суспільство» [19, с. 14].

Хоча практична реалізація принципів демократичного державного устрою, верховенства права, цінності людини відбувалося не просто й мало тривалу та часто криваву історію, але, зрештою, була започаткована нова модель суспільного устрою, заснована на правах людини та громадянських свободах. Водночас значний внесок у формування ціннісної основи демократичного суспільства зробило й становлення США, де європейські ідеї свободи, самоврядування та рівності були адаптовані до нових соціально-політичних умов. Попри історичні суперечності (зокрема, проблему рабства та расової сегрегації), американський досвід засвідчив незворотність процесу становлення громадянського суспільства, побудованого на принципах індивідуальної свободи, прав людини й верховенства закону [3, 2017].

Також варто відзначити, що й державотворчі процеси на українських теренах ніколи не були осторонь загальноєвропейського русла розвитку. Наприклад, у джерелах княжої доби, зокрема в «Повісті временних літ», договорах Русі з Візантією X ст., «Статуті Великого князя Ярослава», «Руській правді», Ізборниках 1073 та 1076 рр., «Повчанні Володимира Мономаха», «Слові о полку Ігоревім» та «Патерику Києво-Печерському», простежується формування системи базових суспільних цінностей, що стали основою української духовної традиції. У цих пам'ятках відображено такі принципи, як справедливість, гуманізм, демократизм, повага до природного права, моральна відповідальність влади та підпорядкування благодаті, тобто євангельським істинам. Водночас утверджується ідея божественного походження влади князя, наголошується на цінності людського життя, гідності особи та необхідності судити «по правді», а не за майновим становищем [14, с. 303].

Належність до європейського культурологічного і політичного кола ми можемо простежити

й на прикладі подальших державних утворень на теренах України, зокрема, Гетьманщини з її правами і вольностями як найбільшою цінністю [12]. Та навіть на прикладі діяльності окремих персоналій. Згадаємо Пилипа Орлика, який продовжував справу Івана Мазепи, пройшовши тернистий шлях еміграції через територію сучасних Молдови, Швеції, Польщі, Греції, Румунії. Перебуваючи вимушено на чужині, він гуртував людей та ресурси задля справи визволення й відродження своєї батьківщини України, аналізуючи причини попередніх поразок у боротьбі проти московського гніту. За словами правителя Речі Посполитої Станіслава Лещинського, який підтримував політичні прагнення П. Орлика, спокій на сході Європи неможливий без свободи козацької нації. Постать П. Орлика є прикладом високої освіченості, політичної зрілості та цілеспрямованої боротьби за державну незалежність України. Його політична та дипломатична діяльність, спрямована на звільнення українського народу від російського панування, мала чітку європейську орієнтацію. П. Орлик виявив надзвичайну наполегливість, переконливість аргументації та дипломатичний талант, що здобули йому повагу представників європейських політичних еліт. Водночас його постать залишалася символом надії для українців, які прагнули позбутися чужоземного ярма. Завдяки своїй активній позиції П. Орлик забезпечив присутність «українського питання» у зовнішньополітичних комбінаціях Швеції, Польщі, Франції та Османської імперії XVIII ст. Тому гетьман П. Орлик по праву вважається знаковою постаттю у формуванні українсько-європейських відносин, а його діяльність можемо сміливо вважати яскравим прикладом європейської дипломатичної інтеграції України [4].

До початку XX ст. ідеї плюралізму, демократії, рівності, верховенства права та людської гідності набули загальноєвропейського виміру, ставши етичним і політичним підґрунтям суспільного розвитку. Попри трагічний досвід нацизму та більшовизму, саме ці тоталітарні експерименти продемонстрували стійкість та життєздатність європейської моделі, що ґрунтується на правах людини та повазі до гідності особистості. Після Другої світової війни, коли постало завдання відновлення зруйнованого континенту, саме цінності демократії, солідарності, лібералізму та гуманізму стали духовним і моральним стрижнем європейської інтеграції, а економічне співробітництво було використане як інструмент її практичного втілення. Європейські лідери зосередили увагу не на тому, що роз'єднує народи континенту, а на тому, що їх об'єднує. Попри мовні, культурні, релігійні

та історичні відмінності, вони змогли визначити спільний фундамент європейської єдності як систему спільних цінностей, що становить основу сучасної європейської цивілізації [9].

Історично українські землі тривалий час перебували під владою різних держав і цивілізаційних утворень, що зумовило складність формування єдиної ціннісної парадигми. Тому процес європейської інтеграції для України має не лише політичне чи економічне, а насамперед ідентифікаційне значення. Йдеться про визначення власного місця у спільному європейському просторі як держави, що поділяє цінності свободи, верховенства права та прав людини. У сучасних умовах протистояння агресивній політиці «руського міра» питання цивілізаційного вибору набуває особливої ваги. Як зазначає Л. Якубова, імперська доктрина, що заперечує існування України як незалежної держави й українців як нації, прагне нав'язати «альтернативу»: підпорядкування та знищення ліберально-демократичної моделі. Дослідниця вдається до промовистої метафори першого федерального президента ФРН Теодора Хойса, який визначив духовні основи Європи через три символічні пагорби: Акрополь, що уособлює свободу, філософію та демократію; Капітолій, що уособлює римське право; і Голгофу, яка символізує християнський гуманізм. Натомість модель «руського міра» спирається на інші символи: кремль як втілення необмеженої влади, луб'янку як символ безправ'я та лобне місце як знак підтримання стану страху й покори [32, с. 12–13].

Таким чином, європейський вибір України виступає не лише політичною стратегією, а й ціннісною декларацією, що визначає напрям суспільної трансформації, формування громадянської свідомості та утвердження демократичної культури. Наприклад, за результатами соціологічного опитування Центру Разумкова (вересень 2024 р.) простежується стабільно високий рівень підтримки євроінтеграційного курсу України, який суттєво зріс порівняно з листопадом-груднем 2021 р. Так, участь у можливому референдумі щодо вступу до Європейського Союзу готові взяти 81% громадян. Тоді як наприкінці 2021 р. таких було 69%. Серед тих, хто визначився, 88% підтримали б вступ до ЄС (проти – 8%), що демонструє зростання на 10% порівняно з 2021 р. Найвищий рівень підтримки фіксується у Західному регіоні (96%), найнижчий бачимо на Півдні (69%). Однак навіть там переважають позитивні оцінки таких дій з боку державних інституцій України. Аналогічні тенденції спостерігаються щодо інтеграції до НАТО. У референдумі про вступ до Альянсу взяли б участь 82% опитаних. Тоді як до повномасш-

табного вторгнення таких бажаючих було 67% серед опитаних. Серед потенційних учасників голосування 86% підтримали б вступ (проти – 10%), що на 16% більше, ніж у 2021 р. Регіональний розподіл також підтверджує домінування проєвропейських і прозахідних настроїв: 95% мешканців Заходу, 88,5% Центру, 78% Сходу та 64% Півдня висловлюються на підтримку членства України в НАТО [18]. Отже, упродовж трьох років відбулося суттєве зміцнення суспільного консенсусу щодо стратегічного вибору України на користь ЄС та НАТО, що відображає глибоку переоцінку безпекових і ціннісних орієнтирів під впливом війни.

Є. Головаха в одному зі своїх інтерв'ю у 2024 р. відповідаючи на питання журналістки О. Духніч, вказував, що, порівняно із 2021 р., люди в Україні значно сміливіше висловлюють свої погляди щодо політики, релігії, суспільного становища: у листопаді 2021 р. 47% опитаних зазначили, що можуть вільно висловлювати свої погляди, 32; – так не вважали. У 2024 р. відповіді були 48% і 27% відповідно [5]. Для характеристики «суспільного портрету» науковець обрав оцінку «суворий реалізм», тобто вже немає віри про швидке закінчення війни, при цьому залишається цінністю Україна як власна незалежна держава. У культурному житті визначальним фактором є українська мова, але при цьому суспільство толерантне до інших культур:

«Це суспільство, яке більш критично ставиться до влади і політичної ситуації, ніж це було на початку війни. Це дуже стійке суспільство, хоча треба звернути увагу на те, що в суспільстві все-таки з'являється певний сегмент людей, які знаходяться у стані невизначеності. І від того, в який бік будуть схилитися їх уявлення і емоції, буде багато що залежати. Важливі і об'єктивні події, але дуже важливо, яким буде цей діалог з невизначеними представниками суспільства. Це, насамперед, залежить від влади і від представників еліти, від публічних спікерів і, звичайно, від медіа» [20].

Отже, результати моніторингу, наведені Є. Головахою, засвідчують, що процес формування зрілого, стійкого й критично мислячого українського суспільства, триває. Для такого суспільства стійка незалежна суверенна держава та культурна самобутність і окремішність при увазі до культурного різноманіття, залишаються базовими цінностями навіть за умов воєнного випробування.

Однак, як зазначає Я. Желобицький, українське суспільство все-таки характеризується подвійністю менталітету, що виявляється у співіснуванні двох відмінних систем цінностей. З одного боку, простежується індивідуа-

лістична, постіндустріальна модель західного типу. Вона зорієнтована на особисту ініціативу, самореалізацію та свободу вибору. При цьому з іншого ми бачимо збереження патріархально-колективістської системи, яка більш притаманна національній свідомості. У ній домінують спільнотні цінності та взаємодопомога. Така амбівалентність свідчить не стільки про завершену модернізацію, скільки про часткове засвоєння окремих елементів західного культурного досвіду. Європейські цінності загалом не викликають спротиву серед більшості населення. Проте вони часто вступають у суперечність із усталеними радянськими уявленнями про справедливість, колективну відповідальність і соціальну рівність. Поступова переорієнтація суспільства з трудових на споживчі пріоритети, зростання індивідуалізму та моральний релятивізм сприймаються як прояв занепаду моральних орієнтирів, що викликає суспільну напругу та відчуття втрати морального ґрунту. У результаті формується дисбаланс між цінностями та інтересами, можуть загострюватися міжособистісні та соціальні конфлікти. У процесі євроінтеграційних трансформацій в Україні зіткнулися дві системи: традиційна, сформована історично, та ліберальна, що постала як альтернатива соціалістичній парадигмі. Консерватизм традиціоналізму гальмує модернізаційні процеси, тоді як крайній лібералізм, зорієнтований на індивідуальне змагання, позбавлений соціальної емпатії. Цей ціннісний конфлікт ускладнює становлення інноваційного суспільства. Побудова суспільства нового типу передбачає не лише інституційні реформи, а й глибинну зміну системи особистісних орієнтирів. Насамперед, йдеться про адаптацію нових ідеалів, моделей поведінки, комунікаційних норм і мотиваційної культури. Проте не всі громадяни здатні до такої адаптації, що зумовлює розшарування суспільства на тих, хто готовий до інноваційних змін, і тих, хто прагне зберегти традиційні форми соціального буття [6].

У березні 2023 р. Центр SOCIS вивчав основні життєві цінності населення України та їхню динаміку. Якщо виходити з результатів цього соціологічного дослідження, то для українців базовими цінностями є безпека, універсалізм, конформізм, самостійність, гедонізм [29]. Такий вибір свідчить, як зазначають А. Міщенко та А. Пугач, «(...) зародження в українців цінностей індивідуалізму, що є дихотомічними колективному, етатистському, пострадянському. Це важливий етап на шляху наближення до європейського зразка людиноцентричної парадигми розвитку будь-якої держави й України зокрема. Як бачимо, за менш

ніж десять років Україна змінилася кардинально. І не лише світоглядно, а й у питанні політичної традиції» [11, с. 138–139].

Україна стоїть на порозі нового етапу державного розвитку, коли прагнення до повноправного членства в Європейському Союзі набуває реальних контурів. Незворотний курс на євроінтеграцію розпочався після підписання Угоди про асоціацію у 2014 р., що стало результатом перемоги Революції Гідності. Згодом стратегічний напрям на вступ до ЄС та НАТО було закріплено у Конституції України. Визначальною подією став червень 2022 р., коли, попри повномасштабну війну, Україна отримала статус країни-кандидата ЄС. Уже у 2024 р. відбулася перша Міжурядова конференція, що фактично ознаменувала початок переговорного процесу про вступ до ЄС [25]. Досвід інших держав свідчить, що цей шлях може тривати від кількох років до десятиліть, залежно від темпів та ефективності проведення реформ. Так, Польща та країни Балтії пройшли шлях до членства приблизно за десять років, тоді як Північна Македонія й Боснія і Герцеговина ведуть переговори вже понад два десятиліття. Ці приклади демонструють, що успішність українського шляху визначатиметься не лише реформами на інституційному рівні, а й готовністю суспільства прийняти європейські цінності як основу громадянської свідомості. Адже Європейський Союз не лише економічна спільнота, яка гарантує свободу руху товарів, послуг, капіталу та людей. Передусім це простір спільних цінностей: людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, включно з правами національних меншин. Для України ж важливо не лише задекларувати відданість цим цінностям, а й послідовно впроваджувати їх у законодавчу та суспільну практику [28].

Особливе місце серед цих принципів належить верховенству права, яке забезпечує рівність усіх перед законом і створює стабільне, передбачуване середовище для громадян і бізнесу. Для контролю за дотриманням цієї норми Європейська комісія з 2020 р. щороку публікує звіти про стан верховенства права в державах-членах. Ці звіти не лише оцінюють поточну ситуацію, а й слугують орієнтиром для країн, що прагнуть приєднатися до ЄС, у тому числі для України, допомагаючи адаптувати національне законодавство до європейських стандартів [36]. Отже, забезпечення верховенства права є одним із ключових критеріїв та обов'язковою умовою майбутнього членства України в Європейському Союзі.

Українці вже сьогодні демонструють свою відданість європейським принципам, відстоюючи свободу й гідність у війні з агресором. Вод-

ночас справжня інтеграція до європейського простору потребує не лише героїзму на полі бою, а й переосмислення суспільних засад, внутрішніх цінностей і моделей поведінки [26]. Йдеться про подолання застарілих соціальних практик, насамперед корупційних, і формування готовності жити за прозорими, правовими правилами, що ґрунтуються на верховенстві права, взаємній довірі та відповідальності громадян; «найбільше надій українці покладають на те, що в процесі вступу та набуття членства в ЄС в Україні зменшиться корупція» [30].

Як зазначає Д. Знаменський та О. Предместніков, феномен трансформації свідомості особистості в контексті російсько-української війни постає як складний, багатопаровий процес динамічної реструктуризації психоемоційних і когнітивних конструктів, що детермінує появу нових світоглядних парадигм та інтенсифікує механізми екзистенційної адаптації [7, с. 210].

Трансформація менталітету процес складний і тривалий, який вимагає системної роботи у сфері освіти та медіа. Освітні програми мають формувати розуміння європейських цінностей і принципів демократії, а журналістика плекати культуру критичного мислення, доброчесності та активної громадянської позиції. Як показує досвід країн ЄС, саме громадянське суспільство є рушійною силою реформ: його участь у контролі над владою, у процесах ухвалення рішень і громадських ініціативах сприяє підзвітності інституцій, прозорості управління й зміцненню довіри до держави. Саме це робить суспільні зміни незворотними. Попри виклики війни, Україна продовжує впевнено рухатися євроінтеграційним шляхом, поєднуючи оборону державності з модернізацією внутрішніх інституцій. У цих умовах утвердження європейських цінностей є не лише вимогою для членства в ЄС, а й історичним шансом для українців побудувати справедливе, демократичне та заможне суспільство, у якому панують свобода, гідність і взаємна повага. Лише за умови глибокого прийняття цих цінностей кожним громадянином Україна зможе стати повноправною частиною європейської спільноти [28].

*Моделювання громадянської свідомості на основі європейських цінностей в українському суспільстві є багатовекторним процесом, що включає:*

– *Нормативно-правову імплементацію правових засад ЄС, що визначають гуманітарні та суспільні цінності.* Таким чином, формується правове поле, яке є фундаментом гарантій прав і свобод, що становлять основу громадянської активності. Верховенство права має бути пріоритетом державної політики. Зокрема,

10 вересня 2025 р. «Президентка Європейської Комісії Урсула фон дер Ляєн у будівлі Європарламенту в Страсбурзі (Франція) оголосила промову про стан справ всередині Євросоюзу – State of the Union. Вона поділилась баченням майбутнього ЄС та оголосила про найважливіші майбутні ініціативи. Значна частина виступу була присвячена Україні – від військової та фінансової допомоги до підтримки процесу вступу», а серед пріоритетів на наступний рік озвучила, поміж іншого, «Демократія та європейські цінності: Європейський щит демократії; Акт про цифрову справедливість; Програма зміцнення стійкості медіа; Антикорупційна стратегія; План дій проти кібербулінгу» [37].

– *Систему освіти та виховання*, що має відігравати основоположну роль у формуванні європейської громадянської свідомості з дитинства. Наразі важливим є впровадження в освітній процес програм, скерованих на розвиток критичного мислення, медіаграмотності, поваги до різноманіття та культури діалогу. Особливої уваги потребує вивчення прав та обов'язків людини і ставлення до навколишнього світу [13].

– *Розвиток громадянського суспільства* як головного носія і ретранслятора європейських цінностей. Саме Інституції громадянського суспільства (неурядові організації, волонтерські рухи, громадські ініціативи) є суб'єктами, які на практиці демонструють приклади відповідальної, солідарної та самоорганізованої поведінки, що відповідає європейським цінностям та гуманістичним ідеалам [1].

– *Медійно-інформаційний простір*, який функціонує незалежно від політичних чи бізнесових, чи бодай-яких інших інтересів, забезпечуючи свободу слова та об'єктивність і достовірність інформації. Окрім того, медіа є й складовою контролю над діями влади та владних структур [15].

Серед проблем, які є найбільш вираженими у процесі ціннісних трансформацій українського суспільства, варто зосередитися на:

– доволі-таки сильних традиціях патерналістських очікувань значної частини населення [21];

– недовіра до державних інституцій та корупція [2; 16];

– триваюча війна росії проти України [17].

Формування стійкої моделі громадянської свідомості можливе лише шляхом системного впровадження принципів свободи, демократії та відповідальності у повсякденну практику кожного громадянина України. Звучить ідеалістично, але прагнути до цього потрібно.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Найважливішим етапом на шляху до членства України в Європейському Союзі є

годні є відновлення територіальної цілісності, перемога над країною-агресором росією, а також повне відновлення функціонування державних інституцій, економіки та соціальної сфери. Завдання післявоєнної відбудови не повинні стати перешкодою для продовження євроінтеграційного курсу, а навпаки, мають стати його складовою. Отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС 23 червня 2022 р. стало водороздільним моментом, який визначив необхідність виконання низки ключових вимог і проведення системних реформ, узгоджених із європейськими партнерами. Шлях, який деякі країни ЄС проходили протягом десятиліть, Україна має здолати у значно коротші терміни, та ще й в умовах війни, післявоєнного відновлення та глибоких трансформацій суспільства.

Європейська інтеграція сьогодні виступає не лише стратегічним вектором розвитку, а й фундаментом нової архітектури безпеки, стабільності та солідарності на континенті. Місце України в європейській спільноті визначається її здатністю проводити ефективні реформи, розвивати інститути громадянського суспільства, утверджувати власну суб'єктність і національну ідентичність, водночас демонструючи готовність до активної участі у формуванні спільного європейського майбутнього.

Моделювання громадянської свідомості в сучасному українському суспільстві є складним і тривалим процесом, де європейські цінності відіграють роль не просто зовнішнього зразка, а фундаментальної основи внутрішньої трансформації. Утвердження свободи, верховенства права та поваги до прав людини як найвищих ідеалів є головним завданням для українського громадянського суспільства на шляху до побудови зрілої, демократичної держави. Успіх європейської інтеграції України визначається тим, наскільки глибоко ці цінності будуть сприйняті та впроваджені на рівні індивідуальної та колективної свідомості.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у необхідності вивчення досвіду інших країн колишнього СРСР, що вже є членами ЄС та можливостей його використання в українських реаліях. Водночас, Україна має безпрецедентний досвід ведення війни ХХІ ст. з ворогом, який має ядерну зброю та низку інших переваг. Однак, як показав спротив українців, все-таки цінності є важливим фактором стійкості й прагнення до Перемоги.

### Література

1. Бондаренко Н. Громадянське суспільство у процесі євроінтеграції в умовах війни. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2022. № 5 (124). С. 100–110. DOI: [http://doi.org/10.31617/3.2022\(124\)09](http://doi.org/10.31617/3.2022(124)09).

2. Величко О. Суспільство хоче бачити боротьбу з корупцією – Оксана Величко. *Реанімаційний Пакет Реформ*. 2023. 7 листопада. URL: <https://rpr.org.ua/news/suspilstvo-khoche-bachyty-borotbu-z-koruptsiiei-oksana-velychko/>.

3. Грубінко А. Американо-британські відносини та Велика Британія в політиці безпеки Європейського Союзу в контексті процесу Brexit. *Американська історія та політика*. 2017. № 4. С. 85–97. DOI: <http://doi.org/10.17721/2521-1706.2018.04.85-97>.

4. Дробязко Н. Гетьман Пилип Орлик сформував Українсько-європейські зв'язки у XVIII столітті. *Сурма*. 2023. 13 жовтня. URL: <https://surma.com.ua/1088-getman-pylup-orlyk-sformuvav-ukrainsko-ievropeiski-zviazky-u-xviii-stolitti.html>.

5. Духніч О. Ми повернулись у 2021 рік. Головаха – про значні зміни у ставленні українців до влади, про нових найвпливовіших і суворий реалізм. *NV Україна*. 2024. 27 липня. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/yevgen-golova-ha-sociologichniy-monitoring-ukrajini-u-tretyi-rik-viyini-50437905.html>.

6. Желобецький Я. Трансформація ціннісних пріоритетів України в сучасних євроінтеграційних умовах. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-53>.

7. Знаменський, Д., Предметніков, О. Дослідження трансформації свідомості під час російсько-української війни у вітчизняній філософії. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип. 4. С. 204–212. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.23>.

8. Калінічева Г. Європейські цінності як чинник консолідації українського суспільства в умовах російсько-української війни. *Європейські історичні студії*. 2024. № 28. С. 84–102. DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2024.28.5>.

9. Кульчицький О. Що таке Європейські цінності і до чого тут цінності відкритого суспільства. *Міжнародний Фонд Відродження*. 2012. 9 лютого. URL: <https://www.irf.ua/shho-take-yevropejski-czinnosti-i-do-chogo-tut-czinnosti-vidkrytogo-suspilstva/>.

10. Мельничук В. Ціннісні трансформації українського суспільства в умовах євроінтеграції. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2023. Вип. 46. С. 124–130. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.46.15>.

11. Міщенко А., Пугач А. Геокультурні трансформації українців у процесі європейської інтеграції. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2024. № 13. С. 130–146. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306905>.

12. Молодій В. Юрій Волошин: «Перепис не передбачав граfi «козак». *Локальна історія*. 2020. 5 жовтня. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/iurii-voloshin-perepis-ne-peredbachav-grafi-kozak/>.

13. Мосейчук Ю. Європейські цінності у системі української освіти через призму проекту EVUESS. *Молодий вчений*. 2025. № 2 (133). С. 105–109. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2025-2-133-30>.

14. Мотиль В. Зародження і розвиток цінностей Європейського Союзу. *Науковий вісник Жгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 85, Ч. 4. С. 300–307. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.44>.

15. Опанащук П. Трансформація інформаційного простору України та державна комунікативна політика в умовах європейської інтеграції. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2025. № 7. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.7.11>.
16. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий-березень 2025р.). *Разумкова Центр*. 2025. 24 березня. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamku/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r>.
17. Пасько Я. Війна в Україні: сила європейських цінностей проти політики насильства. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2024. № 4 (63). С. 40–53. DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.63.315203>.
18. Підтримка громадянами вступу України до Європейського Союзу та НАТО. Ставлення до іноземних держав. Ставлення до мирних переговорів (вересень 2024 р.). *Разумков Центр*. 2024. 24 жовтня. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamku/sotsiologichni-doslidzhennia/pidtrymka-gromadianamuvstupu-ukrainy-do-yevropeiskogo-soiuzu-ta-nato-stavlennia-do-inozemnykh-derzhav-stavlennia-domyrnykh-peregovoriv-veresen-2024r>.
19. Подковенко Т. Концепція лібералізму Джона Локка. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 1 (29). С. 12–17. DOI: <https://10.35774/app2022.01.0012>.
20. Про результати щорічного моніторингу щодо стану і настроїв українського суспільства. *Повідомлення НАН України*. Національна академія наук України, 2024. 6 серпня. URL: <https://www.old.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=11593>.
21. Резнік Я. Чинники впливу на схильність до патерналізму серед українського населення. *Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва*. 2024. 17 вересня. URL: <https://dif.org.ua/article/chinniki-vplivu-na-skhillnist-do-paternalizmu-sered-ukrainskogo-naselennya>.
22. Рябчук М. «Європейці» мимоволі? Про ціннісний вимір української національної ідентичності. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 3–4. С. 93–123.
23. Сторожук С., Гоян І., Федик О. Аксіологічні засади євроінтеграції України. *Політикус. Етнополітологія та етндержавознавство*. 2018. Вип. 2. С. 139–146. URL: <https://lib-old.pnu.edu.ua/handle/123456789/1535?locale=uk>.
24. Суспільно-політична солідарність в Україні в умовах війни : монографія. За ред. О. Рафальського, О. Майбороди. Київ : ІІІЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2024. 400 с.
25. Україна на шляху вступу до ЄС. *Європейська Комісія*. URL: [https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/ukraines-path-towards-eu-accession\\_uk](https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/ukraines-path-towards-eu-accession_uk).
26. Україні потрібно більше фахівців, які захищатимуть європейські цінності – Президент. *Укрінформ*. 2023. 27 січня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3660826-ukraini-potribno-bilse-fahivciv-aki-zahisatimut-evropejski-cinnosti-prezident.html>.
27. Українське Суспільство: моніторинг соціальних змін. Моніторинг. Значення моніторингових досліджень. *Інститут соціології НАН України*. URL: <https://isnasu.org.ua/monitoring/index.php>.
28. Цимбрівська О. Ціннісна євроінтеграція України: чому зміна ментальності та імплементація цінностей ЄС важливі? *Колонка Оксани Цимбрівської для Цензор.НЕТ. Pravo-Justice*. 2024. 16 жовтня. URL: <https://www.pravojustice.eu/ua/post/chomu-zmina-mentalnosti-ta-implementaciya-cinnostej-yes-vazhlivi-kolodka>.
29. Ціннісні орієнтації українців. Результати загальнонаціонального кількісного дослідження, проведеного за методикою Ш. Шварца. *Центр соціальних та маркетингових досліджень «СОЦІС»*. 2023. URL: <https://socis.kiev.ua/ua/2023-07-10>.
30. Чому українці хочуть до ЄС і що їх найбільше лякає? *Прямуємо разом*. 2023. 9 листопада. URL: <https://eu4ukraine.eu/media-ua/publications-ua/what-does-sociology-show-ua.html>.
31. Шулик Р. Трансформація цінностей українського суспільства під впливом війни: роль медіа. *Російська війна проти України: трансформації соціальних інституцій та практик* : збірник тез науково-практичної конференції (24 лютого – 7 березня 2025 року, м. Київ) : НаУКМА, 2025. С. 12–15. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/eddd3ebe-b967-4fff-ac20-a8437eab188b/content>.
32. Якубова Л. Україна та українці в світоглядній матриці «руського мира» : аналітична записка. Київ : Інститут історії України НАН України, 2023. 72 с.
33. Charter of fundamental rights of the European Union. Document 12012P/TXT. *EUR-Lex. Access to European Union law*. European Union, 2012. URL: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=celex:12012P/TXT#>.
34. Consolidated versions of the treaty on European Union and the treaty on the functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*. European Union, 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016ME/TXT&from=EN>.
35. Petrukha N., Petrukha S., Miakota R. Debt Policy in the Conditions of the War Economy and Post-War Recovery. *Трансформація економічної системи в умовах інформаційно-технологічних викликів*. Рига : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2024. С. 87–107. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-437-5-5>. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/467/12558/26248-1>.
36. 2024 Rule of law report – Communication and country chapters. *European Commission*. 2024. 24 July. URL: [https://commission.europa.eu/publications/2024-rule-law-report-communication-and-country-chapters\\_en](https://commission.europa.eu/publications/2024-rule-law-report-communication-and-country-chapters_en).
37. State of the Union: Майбутнє України, Молдови та Західних Балкан – у Європейському Союзі. *EU.UA*. 2025. 10 вересня. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/state-of-the-union-majbutnye-ukrayiny-moldovy-ta-zahidnyh-balkan-u-yevropejskomu-soyuzi/>.

## Анотація

**Шевчук А. В.** Моделювання громадянської свідомості в сучасному українському суспільстві: європейські цінності як основа трансформації. – Стаття.

У статті окреслено історичний розвиток розуміння європейських цінностей та зазначено основні чинники, що вплинули на їх формування й утвердження як фундаменту євроінтеграційного процесу. Основну дослідницьку увагу зосереджено на особливості становлення та еволюції громадянської свідомості українського суспільства в умовах Війни України за Незалежність та курсу європейської інтеграції.

Методологічну основу статті становлять принципи системного, аксіологічного та культурно-антропологічного підходів, що дозволяють комплексно розглядати формування громадянської свідомості українців у контексті суспільно-ціннісних трансформацій, спричинених війною та євроінтеграційним курсом держави.

На основі соціологічних даних Центру Разумкова, SOCIS, моніторингових досліджень під керівництвом Є. Головаха, а також аналітичних матеріалів Європейської комісії, проаналізовано динаміку зміни ціннісних орієнтацій українців у 2021–2025 рр. Показано, що зростає роль індивідуалістичних і людиноцентричних цінностей: безпеки, свободи, самостійності, гідності, універсалізму. Вони поступово витісняють пострадянські патерналістські установки, орієнтовані на державну опіку й залежність від владних структур. Водночас виявлено, що в суспільстві зберігається ціннісна амбівалентність, спричинена співіснуванням колективістських традицій та ліберально-демократичних світоглядних моделей.

Увагу приділено ролі державних інституцій, системи освіти, медіа та громадянського сектору у формуванні нової ціннісної парадигми, орієнтованої на європейський тип громадянської свідомості, заснований на верховенстві права, солідарності, відповідальності й повазі до прав людини. Обґрунтовано, що європейська інтеграція України є не лише політичним і правовим процесом, а й глибинним цивілізаційним вибором, який передбачає трансформацію суспільних норм, ментальних установок і культурних практик.

Утвердження європейських цінностей, таких як свобода, демократія, рівність, толерантність та гідність, є ключовим чинником консолідації суспільства, формування зрілої громадянської культури та зміцнення державності.

Практичне значення статті полягає у визначенні напрямів ефективної імплементації європейських принципів у систему публічного управління, громадянської освіти та комунікації.

**Ключові слова:** верховенство права, Війна України за Незалежність, громадянське суспільство, демократія, євроінтеграція, Європейський Союз, європейські цінності, людина, патерналізм, українське суспільство, ціннісні трансформації.

## Summary

**Sheychuk A. V.** Modeling civic awareness in modern Ukrainian society: European values as the basis of transformation. – Article.

The article outlines the historical development of the understanding of European values and identifies the main factors that influenced their formation and consolidation as the foundation of the European integration process. The main research focus is on the peculiarities of the formation and evolution of the civic consciousness of Ukrainian society in the conditions of the War of Independence of Ukraine and the course of European integration.

The methodological basis of the article is the principles of systemic, axiological and cultural-anthropological approaches, which allow a comprehensive consideration of the formation of the civic consciousness of Ukrainians in the context of social and value transformations caused by the war and the European integration course of the state.

Based on sociological data from the Razumkov Center, SOCIS, monitoring studies led by E. Golovakha, as well as analytical materials from the European Commission, the dynamics of changes in the value orientations of Ukrainians in 2021–2025 were analyzed. It is shown that the role of individualistic and human-centric values is increasing: security, freedom, independence, dignity, universalism. They are gradually replacing post-Soviet paternalistic attitudes focused on state care and dependence on power structures. At the same time, it was found that value ambivalence persists in society, caused by the coexistence of collectivist traditions and liberal-democratic worldview models.

Attention is paid to the role of state institutions, the education system, the media and the civil sector in the formation of a new value paradigm focused on the European type of civic consciousness, based on the rule of law, solidarity, responsibility and respect for human rights. It is substantiated that the European integration of Ukraine is not only a political and legal process, but also a deep civilizational choice, which involves the transformation of social norms, mental attitudes and cultural practices.

The affirmation of European values, such as freedom, democracy, equality, tolerance and dignity, is a key factor in the consolidation of society, the formation of a mature civic culture and the strengthening of statehood.

The practical significance of the article lies in identifying directions for the effective implementation of European principles in the system of public administration, civic education and communication.

**Key words:** rule of law, Ukraine's War of Independence, civil society, democracy, European integration, European Union, European values, man, paternalism, Ukrainian society, value transformations.

Дата надходження статті: 08.10.2025

Дата прийняття статті: 22.10.2025

Опубліковано: 15.12.2025